

POSITIONPAPER BIODIVERSITEIT: WATERSCHAPPEN AAN DE LAT

Biodiversiteit is de verscheidenheid aan leven in een samenhangend geheel. Het is één van de belangrijkste systemen op aarde, waar onze leefbaarheid van afhankelijk is. Biodiversiteit zorgt voor schoon water, schone lucht en een vruchtbare bodem. Dit systeem staat onder druk, en nadert de kritieke grens die nodig is om onze biosfeer in stand te houden. Als samenleving moeten we daarom onze negatieve impact verminderen, en werken aan de verdere versterking van de biodiversiteit. Wat kunnen waterschappen bijdragen aan biodiversiteit en wat is onze inzet richting de overige partijen? Een vraag die een antwoord van ons behoeft, aangezien het werk van de waterschappen afhankelijk is van de ecosystemen.

Goede biodiversiteit helpt het waterschapswerk, zie de kaders met voorbeelden. Daarbij stopt biodiversiteit niet bij de slootkant, maar zijn water, bodem en lucht onlosmakelijk met elkaar verbonden. Organisaties stoppen ook niet bij een gemeentegrens of op de grens tussen landbouw en natuur. Oftewel: een goede biodiversiteit is een brede maatschappelijke opgave, waar het waterschap als medeoverheid zijn rol in kan vervullen.

Bijvoorbeeld:

Natuurvriendelijke oevers zijn begroeid met meer verschillende soorten planten en trekken daardoor ook verschillende kleine waterdiertjes, vissen, insecten, vogels en zoogdieren aan, die er voedsel kunnen zoeken, schuilen of zich voortplanten. In veel landschappen staat de biodiversiteit onder druk. Natuurvriendelijke oevers vormen daarbinnen oases voor water- en oeverleven. Uit een (nog lopend) 4-jarig onderzoek van Floron blijkt dat de KRW opgave inderdaad meetbaar gebaat is bij herinrichting van de oevertrajecten. Ook de biodiversiteit profiteert van de natuurvriendelijke oevers die de waterschappen de laatste jaren hebben gerealiseerd; zo worden er 50% meer soorten waterinsecten aangetroffen en ziet men – in tegenstelling tot de toestand op het land - over de hele linie een toename van de biodiversiteit door aanleg van natuurvriendelijke oevers.

1. INLEIDING: HET BELANG VAN BIODIVERSITEIT

Een goede biodiversiteit zorgt voor een robuuste natuur die een dempende werking heeft op andere invloeden die een gebied onder druk zetten, zoals plagen en vervuiling. Het beschermt ons tegen negatieve gevolgen van veranderingen in het milieu en het klimaat, zoals wateroverlast, droogte en hitte. Insecten – die aan de basis staan van de biodiversiteit - zijn niet alleen vanwege hun rol in de voedselketen van belang; bijen en andere insecten bestuiven de gewassen die we eten. Driekwart van de gewassen die we wereldwijd telen, profiteert van bestuiving door insecten en dat geldt ook voor bijna 90% van de wilde planten. Bestuiving levert weer vruchten en zaden voor honderden andere diersoorten inclusief veel vogels.

HERSTELLEN EN VERSTERKEN

De Nederlandse biodiversiteit staat er niet goed voor. Biodiversiteitsherstel is nodig en begint bij het terug op orde brengen van de 'basiskwaliteit natuur', om de 'gewone soorten' – die een cruciale rol vervullen in ons ecosysteem – 'gewoon' te houden. Daarvoor bestaat een wettelijk kader zoals de KRW en de Wet Natuurbescherming die voor de waterschappen tot een aantal wettelijke opgaven leiden.

Daarbovenop kan de natuur worden versterkt door het zorgdragen voor unieke habitats met unieke soorten.

Ook voor deze versterking staan waterschappen aan de lat. Niet vanuit een wettelijke opdracht, maar vanuit de maatschappelijke verantwoordelijkheid om naar vermogen, vanuit de eigen assets en werkzaamheden, bij te dragen aan een robuuste biodiversiteit.

DE SAMENHANG TUSSEN BIODIVERSITEIT IN HET WATER EN OP HET LAND

Soorten beperken zich vaak niet tot één milieutype. Libellen, kokerjuffers en haften zijn insecten die als larve in de sloot leven, maar na verpopping uitvliegen om te paren en eitjes te leggen. Om te kunnen verpopen kruipen ze via oeverplanten uit het water. Beide habitats (water en land) moeten in de juiste vorm aanwezig zijn voor het voortbestaan van de soort. Dus een goede waterkwaliteit en natuurlijke oevers zijn belangrijk voor een goede insectenstand. Omdat insecten voor veel vogelsoorten, maar ook amfibieën en vleermuizen, het hoofdbestanddeel van het voedsel zijn, is een goede insectenstand essentieel voor een goede biodiversiteit.

Verder hebben de Nederlandse wateren een belangrijke functie in de mondiale biodiversiteit, van de Sahara tot de Sargassozeë. Rietzangers, die zich hier vermenigvuldigen, overwinteren in de Sahelzone ten zuiden van de Sahara. Om hun kroost groot te brengen en voldoende vet aan te maken voor de grote reis, eten ze vele duizenden insecten per seizoen. De paling, die hier als flinterdunne glasaal binnenkomt, verlaat na 5 tot 15 jaar en kilo's zwaarder, ons land om zich voort te planten in de Sargassozeë. Voor het in standhouden van rietzangers en paling, maar ook van vele andere soorten, is het werk van de waterschappen net zo belangrijk als dat van natuurbeherende organisaties in binnen en buitenland

Bijvoorbeeld:

Bij oevers op de wind plant Rijnland riet. Rijnland kiest voor riet omdat deze plant zich goed wortelt in de bodem. Riet is relatief goed bestand tegen golfslag en legt door zijn wortelstructuur de bodem goed vast. Dit voorkomt afkalven. Ook past riet goed bij de (ecologische) geschiedenis van de plassen. En in tegenstelling tot harde beschoeiing geeft riet meer ruimte voor allerlei diersoorten.

2. WAT WILLEN EN WAT KUNNEN DE WATERSCHAPPEN BIJDAGEN?

Waterschappen vinden dat zij zowel een maatschappelijke verantwoordelijkheid als een unieke positie hebben om de biodiversiteit te versterken. De inzet van waterschappen kan het verschil maken. Het watersysteem vormt een netwerk van lijnelementen door het hele gebied. Deze natte en droge dooradering van het landschap biedt kansen voor herstel van ecosystemen en biodiversiteit. Daarbij kijken zij verder dan het water en de slootkant, ook de keringen en zuiveringsterreinen die de waterschappen in beheer hebben, bieden mogelijkheden voor het versterken van de biodiversiteit.

Bijvoorbeeld:

Regenwormen verhogen de sponswerking van de bodem. Water en meststoffen worden langer vastgehouden. De regenworm helpt daarmee het waterschap met klimaatadaptie en met het behalen van waterkwaliteitsdoelstellingen.

Plantendiversiteit op de dijk leidt tot betere doorworteling en een weerbare bodem die minder snel uitdroogt of waterverzadigd is.

NATUURINCLUSIEF WATERBEHEER

Waterschappen kunnen via natuurinclusieve inrichting en -beheer bijdragen aan het herstel en de versterking van de basiskwaliteit van de natuurlijke omgeving en de biodiversiteit, en zijn hierop aanspreekbaar.

Hoewel waterschappen zich niet tot 'terreinbeherende organisaties' rekenen, beheren de waterschappen in totaal 17.500 kilometer waterkeringen en 225.000 kilometer watergangen. Een enorm potentieel aan leefgebieden en verbindingszones waarmee de waterschappen tot de grotere (potentiële) natuurbeheerders in Nederland behoren. Daarnaast hebben waterschappen door hun wettelijke taken (o.a. peilbeheer,

waterkwaliteitsbeheer) en hun rol in gebiedsprocessen groot effect op biodiversiteit buiten deze eigen 'assets'.

Bijvoorbeeld:

Waterplanten hebben, naast hun rol in het bieden van schuil- en broedplaats aan watergebonden leven - een zuiverende werking. Ze produceren zuurstof en verwijderen nutriënten, zwevende stof, maar ook chemische stoffen. Ze zijn daarmee essentieel voor een goede waterkwaliteit.

Wat is 'basiskwaliteit'

Basiskwaliteit richt zich op het herstel van de algehele gezondheid van de natuur. Het niveau waarmee de condities op orde zijn zodat de soorten die van nature in Nederland voorkomen, zich kunnen herstellen en kunnen floreren. Er wordt al veel actie genomen tegen het achteruitgaan van de biodiversiteit. Boeren proberen weide- en akkervogels te behouden, we leggen bijenlinten aan, burgers vergroenen tuinen en schoolpleinen, beheerders maaien insectenvriendelijk en we pakken met elkaar de stikstofuitstoot aan. Maar deze acties zijn gericht op losse symptomen. Basiskwaliteit gaat verder. Het mikt op versterking van de algehele gezondheid door een systematische geïnternaliseerde manier van werken.

Waterschappen kunnen via drie sporen een bijdrage leveren aan het versterken van de basiskwaliteit natuur:

- Werken aan de abiotisch condities (watercondities -peil en chemische kwaliteit-, licht, bodem, kanten / beschoeiing)
- Werken aan een gunstige biologische inrichting (landschapselementen, beplanting)
- Werken volgens ecologische principes door natuurinclusief onderhoud en projectrealisatie.

Waterschappen kunnen meekoppelkansen benutten in samenwerking met andere partijen (bijvoorbeeld natuurorgansiaties, provincie) maar kunnen ook zelf het initiatief nemen om hun eigen assets in te zetten voor de versterking van biodiversiteit.

Bijvoorbeeld:

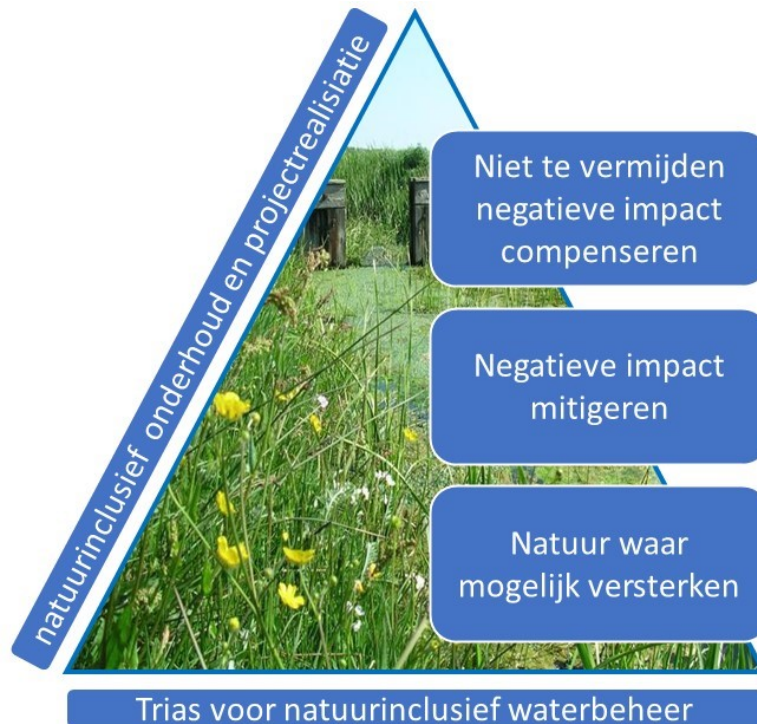
Volgens het PBL is de totale lengte van dijken, grote en kleine rivieren, vaarten, kanalen en sloten ruim 360.000 km. Het Team Biodiversiteit van de waterschappen constateert dat hier een enorm potentieel Nat Natuur Netwerk Nederland (NNNN) ligt. Dit NNNN is een belangrijke schakel in de Nederlandse ecologische hoofdstructuur (het provinciale programma Natuurnetwerk Nederland). Het idee voor een NNNN is inmiddels afgestemd met Rijkswaterstaat en zij zien dit thema als een goede mogelijkheid om met de waterschappen een alliantie aan te gaan. Dit plan wordt op het moment van schrijven door waterschappen die hier een bijdrage aan willen leveren, verder uitgewerkt met Rijkswaterstaat.

PRINCIPES VAN BEHEER EN INRICHTING

Waterschappen voeren beheer en onderhoud uit conform de wettelijke kaders. Ook hebben waterschappen zich verbonden aan verschillende deals en akkoorden zoals duurzaam GWW en het klimaatakkoord. Maar waterschappen zien voor zichzelf ook een natuurlijke rol in het verder versterken van de biodiversiteit. Enerzijds omdat ze het kunnen (ze beschikken over de benodigde assets en mogelijkheden) en hierin een eigen meerwaarde kunnen creëren die ook de eigen kerntaken versterkt, en anderzijds omdat ze het willen doen vanuit hun maatschappelijke verantwoordelijkheid. Waterschappen zetten daarbij in op zowel beheer als inrichting en stimulering. Het uiteindelijke resultaat zal per waterschap verschillen; niet elk waterschap beschikt over hetzelfde type assets en mogelijkheden, ook in financieel opzicht. Maar

waterschappen erkennen wel dat ze een rol te spelen hebben bij het versterken van de biodiversiteit en hier kansen kunnen benutten.

Waterschappen spannen zich hiervoor in om te werken volgens de trias voor natuurinclusief waterbeheer:

Zoals gezegd willen waterschappen vanuit hun taken en werkzaamheden, bijdragen aan een gezonde basiskwaliteit van de Nederlandse natuur. De Trias voor natuurinclusief waterbeheer levert een kader wat bestaat uit drie stappen:

- **Waar mogelijk de natuur versterken.** Veel projecten bieden kansen om een bijdrage te leveren aan natuurversterking. Dit kan door met andere opgaven te integreren, initiatieven van derden mee te nemen, coalities aan te gaan of zelf extra maatregelen te treffen. Ook het reguliere onderhoud biedt deze kansen. Ecologisch maaibeheer bijvoorbeeld.
- **Negatieve impact mitigeren.** Projecten kunnen een negatieve impact hebben op habitats. Om dit te voorkomen kunnen maatregelen worden genomen zoals werken buiten het broedseizoen, het verplaatsten van nesten, beschermde vissen afvangen en verplaatsen en het aanleggen van amfibietunnels. Maar ook vispassages zijn een mitigerende maatregel.
- **Niet te vermijden negatieve impact compenseren.** Soms kan het niet anders dan dat bijvoorbeeld bomen worden gekapt, waterlopen worden gedempt of habitats op andere wijze verdwijnen. Dan is het zaak om deze negatieve effecten te compenseren door nieuwe habitats aan te leggen: bomen te herplanten, nieuwe nestplaatsen te creëren, poelen aan te leggen etc. De gedragscode waaronder de waterschappen werken schrijft voor welke compensatie verplicht is ter bescherming van de zogenaamde 'rode lijst soorten', maar ook voor het op orde brengen en houden van de basiskwaliteit natuur is compensatie van belang.

Bijvoorbeeld:

De polder Noordwaard bij Werkendam is voorsnog de enige plaats in Nederland waar een wilgenbos voor een dijk is aangeplant. Daardoor kon de dijk lager worden aangelegd en behielden bewoners hun uitzicht.

Zo'n wilgenbos oogt niet alleen fraaier, de aanname is dat dit 'bouwen met de natuur' goedkoper is dan conventionele dijkversterking met asfalt en beton (Deltares).

VOORBEELDEN VAN NATUURINCLUSIEF WATERBEHEER:

Natuurkwaliteit versterken (positieve impact op kerntaken)

- Waterschappen zetten hun eigen assets in: ecologische inrichting keringen, watergangen, terreinen van afvalwaterzuiveringen en gemalen, eigen gebouwen
- Maatregelen uitvoeren die de ecologische waterkwaliteit verbeteren (gradiënten aanleggen, natuurvriendelijke oevers, vissenbossen, vispaaiplaatsen, etc.)
- Uitgangspunt voor ecologisch beheer en onderhoud keringen. Overal bloemrijk: ja, tenzij
- Peilbeheer: verdroging tegen gaan in samenspraak met partners
- Baggeren niet alleen voor kwantiteitsdoelstellingen maar ook voor waterkwaliteitsdoelen

Negatieve effecten verminderen / voorkomen / compenseren

- Geen bestrijdingsmiddelen gebruiken bij beheer en onderhoud (ook gemeenten stimuleren)¹
- Toezien op juiste uitvoering beleidsregels en verleende vergunningen
- Stuwen en gemalen passeerbaar maken voor vissen.
- Ecologisch beheer en onderhoud watergangen en oevers (oa maaibeleid)
- Compenseren natuurschade (ook bovenop de gedragscode beheer&onderhoud en nieuwe werken)

3. SAMENWERKEN EN VERSNELLEN

Waterschappen delen de verantwoordelijkheid voor biodiversiteit met veel partijen. Elk vanuit hun eigen rol en vanuit de wil om kansen te benutten en bij te dragen waar mogelijk. Dit gebeurt in de regio in samenwerking met particuliere initiatiefnemers, agrariërs, gemeenten, natuurorganisaties en uiteraard de provincie. Op het gebied van wet- en regelgeving werken we samen met de provincies, het Rijk en binnen de EU. En we werken samen in projecten met bijvoorbeeld Rijkswaterstaat, maar ook met marktpartijen. Ook werken waterschappen samen met onderzoeks- en kennisinstellingen.

VOORBEELDEN VAN SAMENWERKEN EN VERSNELLEN

- **Deelnemen aan het Deltaplan Biodiversiteitsherstel. Een groeiend aantal waterschappen werkt via het Deltaplan met partners aan biodiversiteit. Het Deltaplan focust op resultaten door samenwerking tussen boeren, terreinbeheerders, particulieren, onderzoekers en overheden op gebiedsniveau. Deelnemende waterschappen hebben voor hun eigen bijdrage in het kader van het deltaplan, een concreet actieplan opgesteld.**
- **Ook de Unie van waterschappen zal als koepelorganisatie partner worden van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel en vanuit die rol een eigen bijdrage leveren. Denk hierbij bijvoorbeeld aan participatie in wet- en regelgevingstrajecten, stimuleren van kennisdeling tussen de waterschappen, samenwerken met andere partijen op het gebied van stimuleringsregelingen.**
- **Initiatieven mogelijk maken van derden die afhankelijk zijn van waterschappen (voorbeeld initiatief Weidevogelvereniging Midden Delfland voor aanpassing waterplas naar een fourageerplek voor weidevogels)**
- **De samenwerking zoeken met andere organisaties, samen werken aan ecologische verbindingen (NNN), Natura 2000 gebieden en andere plekken (provincies, agrariërs, terreinbeheerders etc.). Daarbij ligt de kans om doelstellingen te combineren: biodiversiteit, KRW, stikstof, economisch potentieel, recreatie, vitaal platteland**

¹ Er is een uitzondering voor situaties waarin de waterveiligheid in het geding is en er geen alternatieven mogelijk zijn.

- **Extra maatregelen nemen rondom natuurgebieden in samenspraak met partners zoals de provincie en natuurorganisaties**
- **Landbouwers stimuleren om bufferstroken (zonder gewas, kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen) tussen land en sloot aan te leggen**
- **Basiscursus ecologie en biodiversiteit medewerkers (beheer en onderhoud, projectleiders die aannemers aansturen etc.)**
- **Circulaire economie stimuleren**

4. ROL VAN DE UNIE

- Rol spelen in uitdragen en borgen: via Deltaplan Biodiversiteitsherstel (ondertekening Unie)
- Lobby tbv gunstige externe factoren (subsidies, faciliterende regelgeving, wetgeving) richting Den Haag en Brussel
- Monitoring (samen met waterschappen, via ²Waterschapspeil)
- Faciliteren kennisuitwisseling etc. tussen de waterschappen, bijvoorbeeld via 'communities of practice'
- Samenhang bewaken met andere beleidsterreinen, zoals klimaatadaptatie
- Op koepelniveau afstemmen met provincies, gemeenten en natuurorganisaties

5. EXTERNE CONTEXT EN SAMENHANG

Een groot deel van het natuurbeleid wordt in Europa gemaakt. Waterschappen pleiten voor ondersteunende wet- en regelgeving voor:

- Bronbeleid (link naar specifieke Europese wetgeving)
- Toelatingsbeleid

De volgende Europese wetgeving is relevant voor onze biodiversiteit:

- KRW
- Wet Natuurbescherming
- Gemeenschappelijk Landbouw beleid
- Chemische stoffen wetgeving (reach)
- Richtlijn Industriële Emissies
- Mestbeleid (bijvoorbeeld de discussie over drijfmest)

Onder de Europese Green Deal komt de Europese Commissie met een voorstel voor een nieuw biodiversiteitsactieplan, waaruit zeker ook acties volgen die voor Nederland belangrijk zijn of effect hebben.

De agrarische sector is een belangrijke partner in biodiversiteitsherstel. Er zijn verschillende programma's waarin de waterschappen samen met de agrarische sector werken aan verbetering van onder andere de biodiversiteit. Zowel regionaal als landelijk:

- DAW (Deltaplan Agrarisch Waterbeheer)
- Interbestuurlijk programma Vitaal Platteland
- Emissieloze kas 2027 (Afsprakenkader waterkwaliteit en glastuinbouw)
- Toekomstvisie gewasbescherming 2030

Ook aan deze tafels zullen de waterschappen hun inbreng leveren ten behoeve van het biodiversiteitsversterking.

² Bepalen van gewenste indicatoren in relatie tot de bijbehorende inspanning, zal via de geëigende procedure van de bedrijfsvergelijkingen plaatsvinden. Hierbij staat de leer- en verbeterbehoefte van de waterschappen voorop.

Tenslotte is er overduidelijke samenhang met het probleem van de invasieve exoten. Invasieve exoten bedreigen niet alleen het functioneren van het watersysteem: wereldwijd worden biologische invasies door exoten als één van de belangrijkste huidige bedreigingen voor de biodiversiteit beschouwd. In Nederland zien we bijvoorbeeld – naast het oprukken van invasieve waterplanten - ; dat riet hoog op het menu van muskus- en beverraten staat, en dat de uitheemse rivierkreeften een verwoestend effect kunnen hebben op de onderwater flora en fauna. Ook op dit gebied zijn samenhangend beleid en regelgeving nodig.

BIJLAGE

Ook Wageningen Universiteit heeft zich gebogen over principes in relatie tot biodiversiteit in hun rapport "Een natuurlijkere toekomst voor Nederland in 2120" – WUR december 2019

VIJF LEIDENDE PRINCIPES

De veranderopgaven (de energietransitie, verduurzaming van de landbouw, herstel van de biodiversiteit, verstedelijking en klimaatadaptatie) in Nederland moeten slim gecombineerd worden. De keuzes die we maken voor het toekomstbeeld voor 2120 zijn daarom gebaseerd op vijf principes die elkaar versterken:

1. Natuurlijk systeem aan de basis

Het bodemtype, de hoogteverschillen en de watersystemen in Nederland zijn bepalend voor de toekomstige ruimtelijke inrichting. Het natuurlijke systeem is uitgangspunt voor de oplossingen die aangedragen worden voor een klimaatbestendig en biologisch divers Nederland.

2. Optimaal benutten van water

Om de biodiversiteit en kwaliteit van de natuurlijke omgeving te vergroten en elke druppel water optimaal in te zetten, moet ons watermanagement gericht zijn op het maximaal vasthouden, benutten, bergen en dan pas afvoeren van water.

3. Natuur-inclusieve samenleving

Bij alle keuzes op het gebied van energie, landbouw, circulaire economie, leefbaarheid, verstedelijking en watermanagement, houden we rekening met de natuur. We kijken naar de gevolgen van menselijk handelen voor natuur, het beschermen 'oude natuur' strikt(er) en zetten in op natuurlijke processen, mogelijk in combinatie met technische oplossingen. We zien ruimte voor het ontstaan van nieuwe natuur, maken optimaal benut van de baten voor de mens (ecosysteemdiensten) en werken aan ecologische verbindingen die flora en fauna helpen hun verspreiding te verschuiven.

4. Circulaire economie

Een natuurlijkere toekomst voor Nederland is gebaseerd op het principe dat het land over 100 jaar niet alleen klimaatneutraal is, maar zelfs klimaatpositief waarmee we meer broeikasgassen willen vastleggen dan uitstoten. Dat vraagt om een transitie richting een circulaire economie gericht op duurzaamheid, met een focus op de dienstensector en een sterk ontwikkelde kringlooplandbouw. Ook op zee.

5. Meebewegende (adaptieve) ruimtelijke inrichting

De noodzakelijke aanpassingen aan de gevolgen van klimaatverandering, de energietransitie, verdere verstedelijking en toenemende mobiliteit, leiden tot sterke veranderingen in de (natuurlijke) omgeving en biodiversiteit. Om een veilige, leefbare, welvarende en duurzame toekomst te garanderen, moet Nederland slim met de natuur meebewegen en natuurlijke processen optimaal benutten in de ruimtelijke inrichting, zoals bijvoorbeeld door Bouwen met Natuur oplossingen voor hoogwaterveiligheid.